

Csáki György¹

AZ IMF ÉS A MAGYAR RENDSZERVÁLTÁS

Magyarország 1982. május 6-án lett a Nemzetközi Valutaalap (s rövid időn belül, a szokásoknak megfelelően, a Világbank) tagja. Ezzel Magyarország a KGST-országok közül – Románia után – a szervezet második tagja lett², s a Bretton-Woods-i rendszer valamennyi szervezetének tagjává vált.³ Az elmúlt három évtizedben általában akkor fordult a szakmai és a közfigyelem a Valutaalap felé, amikor Magyarország hitelért folyamodott a szervezethez – egyébként meglehetősen kevés műfoglalkozott az IMF-fel, illetve az IMF és Magyarország kapcsolataival (Csáki, 1988; Brüll, 1993; Báger, 2011.) Jelen tanulmányunkban a Valutaalap és hazánk kapcsolatát elemezve elsősorban a rendszer-váltás első szakaszában felvett hitelekre koncentrálunk – kitérve bizonyos, a kapcsolatrendszerben fontos egyéb elemekre is.

Az 1968-as „Új Gazdasági Mechanizmus” bevezetését előkészítő szakmai elemzések és viták során – szakértői körben mindenképpen – nyilvánvalóvá vált, hogy az „ÚGM” hatékony működtetéséhez elengedhetetlen a külgazdasági kapcsolatrendszer átrendezése is, a fejlett világtól való „elzárkózás” felszámolása nélkül.⁴ A Magyar Nemzeti Bank akkori vezetői számára ez egyértelműen a Valutaalaphoz és a Világbankhoz való csatlakozást is jelentette. Az IMF-fel és a Világbankkal folytatott tárgyalások megkezdésének elengedhetetlen feltétele volt, hogy az Egyesült Államokkal rendezzük – jórészt még a háború előtt keletkezett – adósságainkat. „Az MSZMP Politikai Bizottsága felhatalmazást adott a két világháború között keletkezett kötvényadósságok és a második világháború utáni államosítások kártalanítására irányuló tárgyalások megkezdésére, egyezmény kötéseire azonban csak az 1970-es években került sor. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1967. március 7-i ülésén megadta a felhatalmazást a nemzetközi pénzügyi szervezetekkel való informális kapcsolatfelvételle.” (Honvári – Torda, 2009, I. rész.)

Már 1968-ban szerettnék volna belépni a Nemzetközi Valutaalapba, az IMF-be, nyilatkozta Fekete János, az MNB nemzetközi ügyekben illetékes akkori alelnöke: „egy szűk csapat vezetőjeként felhatalmazás alapján bizalmas tárgyalásokat folytattam az IMF illetékes vezetőivel, és tulajdonképpen 1967 októberében minden készen állt a csatlakozáshoz. Azt terveztük, hogy a reform bevezetéséhez készenléti hitelt kérünk az IMF-től és beruházási hiteleket a Világbanktól. A kormány az utolsó pillanatban lépett vissza, mint utólag megtudtam, szovjet beavatkozásra. Ha akkor belépünk a nemzetközi pénzügyi szervezetekbe, akkor liberalizálni tudtuk volna az importot és bevezethettük volna a forint külső konvertibilitását.

¹ Csáki György kandidátus, egyetemi tanár, Általános Vállalkozási Főiskola

² Csehszlovákia az IMF alapító tagja volt, tagsága 1945. december 27-én vált jogérvényessé, 1948-tól azonban nem vett részt aktívan a szervezet munkájában, s 1954. december 31-i hatállyal formálisan is megszüntette tagságát a szervezetben. Jugoszlávia is alapító tag volt – nem volt azonban KGST-tag.

³ Miután már 1973-ban csatlakoztunk az Általános Kereskedelmi és Vámtarifai Egyezményhez (GATT).

⁴ Magyarország már 1946-ban, a washingtoni magyar követség gazdasági tanácsosa révén puhatolózó tárgyalásokat kezdett a Valutaalaphoz (az akkoriban használatos kifejezéssel: a Nemzetközi Monetáris Alaphoz) való csatlakozás lehetőségéről. A vonatkozó dokumentumokat lásd: (Honvári – Torda, 2009.)

Ez az egész reformnak más léptékű, sokkal hatékonyabb, gyorsabb haladást biztosított volna.” (Fekete, 1992: 1750) *Fekete János* később – az igen részletes visszaemlékezésében – is hasonlóan eufemisztikusan emlékezik a történetekre: „ekkor váratlan dolog történt. Valószínűleg Kádár bevitte ezt a dokumentumot a Politikai Bizottságba. Elmondta, hogy be akarunk lépni és aláírjuk a belépési nyilatkozatot. Erre, hogy-hogy nem, még aznap este Fock Jenőt kirendelték – telefonon – Moszkvába, hogy a vezetők azonnal beszélni kívánnak vele. *Úgy informáltak*, hogy Brezsnyev, Koszigin és Gromikó tárgyalt vele. És kifejezték »aggodalmukat« a belépéssel kapcsolatban. Hogy milyen »érveket« használtak föl, máig sem tudom.” (Benda, 1999: 185 – kiemelés: Cs. Gy.)⁵ Ugyancsak furcsa, furcsán naiv Pulai Miklós vonatkozó visszaemlékezése: „Nekünk az volt a naiv elképzelésünk, hogy a Nemzeti Bank »hozománya« a ’68-as reformhoz az lesz, hogy belépünk a Valuta Alapba és a Világbankba. ’68 elején tulajdonképpen „ajtó-ablak” nyitva volt. Mert addig az oroszok azt mondták, hogy helyeslik, de nem tartják politikai lépésnek. Nyersnek ez elegendő volt, ezt Kádár is elfogadta. Kintről már csak a hivatalos felvételi kérelmet tartalmazó levelet várták tőlünk. Ekkor jött a »prágai tavasz« és a bevonulás. Focknak meg azt mondták Moszkvában, hogy ez »most megint politikai kérdés«. Erre Kádár már nem vállalta. Focknak az volt az álláspontja, hogy »fiúk, tartsák melegen a dolgot, mert csak lesz pár olyan hónap, amikor ez már megint nem lesz politikai kérdés...«. Tízegynéhány év múlva lett...”^{6,7}

⁵ *A fiatal olvasók kedvéért: „Politikai Bizottság” az akkori állampárt legfőbb döntéshozó szerve. Brezsnyev az SZKP főtitkára, Koszigin a szovjet miniszterelnök, Gromikó pedig a külügyminiszter volt. A kiemelések arra utalnak, hogy Fekete János milyen érthetetlenül visszafogottan, a politikai tényezők szerepét talán enyhíteni akarván fogalmazott – még 10 évvel a rendszerváltás után is. „Úgy informáltak” – írja az az ember, aki kétségtelenül mindem információ birtokában volt.*

⁶ *Interjú Pulai Miklóssal, 1998. Idézi: Benda, 1999: 187. (Pulai Miklós akkoriban az MNB alelnöke volt, később pénzügyminiszterként tevékenykedett. A rendszerváltás után a Magyar Bankszövetség első elnöke volt. Fock Jenő, 1967 és 1975 között miniszterelnök, a gazdasági reform elkötelezett híve. Nyers Rezső, az MSZMP Központi Bizottságának gazdaságpolitikai titkára, a gazdasági reform „atyja”. Pulai Miklós egyébként nyilvánvalóan eltéveszti az időrendet: a szovjet elutasítás már 1967-ben megérkezett – ezt tükrözi egyébként Pulai idézett első mondata az MNB „hozományáról” –, s nem 1968 augusztusa, Csehszlovákia katonai lerohanása után.)*

⁷ *Másként látja a „be nem lépés” okait Honfalvi János és Torda Csaba, szerintük „A történelmi szakirodalom az első csatlakozási kísérlet kudarcát a Szovjetunió fenntartásaira, némely feldolgozás pedig egyenesen szovjet tiltásra vezeti vissza. A magyar vezetés természetesen messzemenően figyelt a »nagy testvér« minden ajánlására. Az IMF-csatlakozás elhalasztásában azonban ekkor nem ez volt a döntő szempont, hanem a hazai gazdaság egyensúlyi állapotának néhány évig tartó (egyébként nem várt) javulása és a Szovjetunió pótlólagos segítségnyújtása. Bár az 1966–1970-es évekre szóló előzetes szovjet–magyar kereskedelmi tárgyalások nem úgy indultak, ahogy a magyar fél azt szerette volna, a Kádár János személyes levelében megfogalmazott magyar kéréseket a szovjet vezetők meghallgatták, s az 1967. november 27–29 közötti moszkvai kormánytárgyalásokon számos magyar felvetésre pozitívan reagáltak. 1968-ra 44,7 millió rubel értékben vállaltak kontingensen felüli szállításokat, valamint öt évvel újra meghosszabbították az 1958. szeptember 5-ei egyezmény értelmében hitelben szállított és egyszer már prolongált hadianyagok és fegyverek 1971 és 1975 között esedékes, kétszázmillió rubeles törlesztésének határidejét. 1971 és 1975 között a szovjetek beruházási hitel nélkül is vállalták a magyar kőolajigény kielégítését. Hosszú lejáratú devizahitelt viszont nem tudtak adni, a felajánlott ötven-hetven millió dollár rövid lejáratú kölcsönt pedig azért nem fogadtuk el, mert ezzel terhes rövid lejáratú hitelállományunkat nem tudtuk volna csökkenteni.” (Honvári – Torda, 2009, I. rész.) A visszaemlékező Fekete János és Pulai Miklós eufemizmusai annál is kevésbé érthetőek, mert minden bizonnyal ismerték azokat a dokumentumokat (mi több, a dokumentumok nagy részét nyilvánvalóan az ő irányításukkal írták, de legalábbis készítették elő a Magyar Nemzeti Bankban), amelyeket Honvári János és Torda Csaba tanulmányuk függelékeként közölnek. Lásd: Honvári – Torda, 2009, I. és III. rész.*

1967/68-ban az IMF is különösen nagy reményeket fűzött az esetleges magyar csatlakozáshoz. Washingtonban sem kellett ugyanis megmagyarázni a politikai körülmények – magyarán: a szovjet álláspont – fontosságát. Márpedig 1966–67-ben Magyarországon, Lengyelországban és Csehszlovákiában egyaránt komoly gazdasági reformelképzelésekről folytak a viták, folytak az előkészületek. Napirenden volt ugyanakkor Románia csatlakozási kérelme is, s az IMF vezetői – nem tudván, s nem is akarván megszabadulni a „kremlinológiai” szempontoktól, mérlegelték az „optimális belépési sorrendet”. „Az volt az érzésem – emlékezett vissza Fekete János –, hogy ők nem veszik komolyan a mi belépési szándékunkat. Ennek ellenére, egy vagy két évig visszatartották a román belépést. *Whittome*⁸ azt mondta nekem: ha a románokat beengedik, akkor utána a többiekkel nem fognak tudni tárgyalni! Olyan volt a viszony a Ceausescu-féle román politika és a többiek között, hogy ha Romániát fölveszik, a többiekre már nem lehet számítani. De *ha Magyarország lenne az első, a lengyelekre és a csehekre is lehetne számítani.*” (I. m.: 1992.)

1981-ben a kelet–nyugati pénzügyi kapcsolatok a 2. világháború után megszokotthoz képest is szokatlanul hideggé váltak. Románia és Kuba egyaránt megtagadta konvertibilis devizaadósságainak visszafizetését, s a Szovjetunió nem segítette ki őket devizahiányukból.⁹ A libanoni háború elpusztította az országot („Közel-Kelet Svájcja”) mint pénzügyi központot, s mivel a Szovjetunió nem nyújtott katonai segítséget a libanoni palesztin táborok védelméhez, a „baráti” közel- és közép-keleti államok (Algéria, Líbia, Irak és Irán) tetemes devizabetéteket vontak ki a szocialista országok bankjaiból, így a Magyar Nemzeti Bankból is. Magyarország így súlyos rövid távú (konvertibilis) devizahiánnyal került szembe – annak ellenére, hogy mint nem sokkal később, 1982 tavaszán kiderült, a magyar folyó fizetési mérleg 1981-ben – sok év után először! – enyhe pozitívumot mutatott. 1981 őszén a Magyar Nemzeti Bankban megállapították, hogy elengedhetetlenül szükséges 600 millió dollár rövid távú – áthidaló – kölcsön felvétele, de az adott pénzügyi körülmények között ez lehetetlen volt. *Fekete János*, az MNB alelnöke a kormány megbízottjaként 1981 szeptemberében kezdte meg a tárgyalásokat a Valutaalapba való belépésünkről. Mivel az MNB és az MSZMP Központi Bizottsága Gazdaságpolitikai Osztályának vezetői meg tudták győzni Kádár Jánost a lépés elkerülhetetlenségéről, 1981. szeptember 22-én megszületett az MSZMP KB testületi döntése.¹⁰ Ezt követően került sor Washingtonban a belépési kérelem átadására, ami – az IMF akkori működésének és szokásrendjének megfelelően – mintegy hat hónap múlva került elbírálásra. Kettős értelemben is sajátos helyzet alakult ki. Egyrészt az IMF minden tagja – teljesen természetesen – tudomást szerzett arról, hogy Magyarország benyújtotta felvételi kérelmét a Nemzetközi Valutaalaphoz,¹¹ de ez Magyarországon teljességgel rejtve maradt. Másrészt, bár a Valutaalaphoz való csatlakozás előkészületei, teljes titoktartás mellett ugyan, de elindultak és rendben haladtak, ez nem oldotta meg az éves likviditási problémát.

⁸ *Alan Whittome, angol pénzügyi szakember, évtizedeken át az IMF európai igazgatója, aki 1967–68-ban több ízben tárgyalt Budapesten is.*

⁹ *Megbukott ezzel az ún. „Rockefeller-doktrína”, amely szerint azért nem kockázatos a szocialista országoknak dollárhiteleket folyósítani, mert esetleges fizetési képtelenségük esetén a hatalmas aranytartalékaik (és aranytermelése) következtében mindig szolvens Szovjetunió kiségeti őket.*

¹⁰ *A testület egyetlenegy ellenszavazattal adta meg a kormánynak a politikai felhatalmazást a csatlakozási kérelem benyújtására.*

¹¹ *Ez, természetesen, egyet jelentett a Világbankhoz való csatlakozás kezdeményezésével, miután a Világbankban való tagság előfeltétele az IMF-tagság, s a Valutaalapba jelentkezők mindig egyidejűleg jelentkeznek a Világbankba is. (A világbanki felvétel pedig az IMF-tagság birtokában már pusztán formalitás.)*

„A csatlakozási kérelem benyújtását követően az IMF azonnal megkezdte a felvételi eljárást. A Valutaalap szakértői 1981. november 24. és december 10. között Budapesten folytattak tárgyalásokat a magyar szakértőkkel a népgazdaság helyzetéről, a gazdaságpolitikáról és a gazdaságirányítási rendszerről. A csatlakozási szándék hírére november második felében a betétek rohamos kivonása lelassult, december hónapban pedig az év végi mérlegjavítási akció keretében sikerült 400 millió dollár rövidlejáratú betéthez jutni. Ez a tűzoltó jellegű akció azonban a magyar állam likviditási helyzetét nem javíthatta tartósan, mert ezeket a pénzeket 1982 január-február hónapjaiban vissza kellett fizetni.” (Honvári – Torda, 2009, 3. rész.)

Fekete János pontosan tudta, hogy az adott körülmények között – értsd: az adott nemzetközi pénzügyi helyzetben – csak a *Bank of International Settlements (BIS)* jöhet szóba hitelnyújtóként. A „központi bankok bankja” (így becézték a BIS-t) csak akkor nyújthatott hitelt, ha azt a tagbankok adják össze – ezt Fekete János nagy nehezen elérte. Hiányzott azonban a vezérigazgató, *Fritz Leutwiller*¹² támogatása, s mindenekelőtt aláírása. Fekete János megnyugodhatott, mert tudta, hogyan érheti el Leutwiller támogatását – egyetlen telefonhívással: „Leutwillerrel föl hívtuk de Larosière-t.¹³ A magyarok tényleg belépnek? Igen, meglepő, de aláírtuk. És megerősítette: felvételük hat hónapig tart majd, de ha már fel vannak véve, további hat hónap után megkaphatják az első hitelt. Azt kérdezte Leutwiller, akkor ez most rendben van? Szó sincs róla, még nincs rendben – válaszolta de Larosière. – Én csak azt ígértem, hogy hat hónappal a felvételük után ilyen javaslatot teszek az Igazgatóságnak. De nem tudom garantálni, hogy megkapják. Csak azt tudom garantálni, hogy én ilyen javaslatot teszek. Leutwiller: és volt már olyan eset, hogy tettedél egy ilyen javaslatot és az Igazgatóság visszautasította? Nem, ilyen még nem volt. De nem lehet kizárni.” (Benda, 1999: 249–250.) A BIS voltaképpen szindikált egy, jegybankok által folyósított 600 millió dolláros áthidaló kölcsönt – amely egyedisége okán meglehetősen nagy nemzetközi visszhangot keltet, s nagyban erősítette Magyarország külpiaci, elsősorban nemzetközi pénzügyi hitelét. Az IMF-tagság és a BIS áthidaló kölcsöne a lehető „legjobbkor jött”: miután 1981. december 13-án Lengyelországban bevezették a katonai szükségállapotot, a KGST-országok teljesen kiszorultak a nemzetközi pénzügyi piacokról. Magyarországra azonban már „IMF-tagként” tekintettek, s az ország külső finanszírozhatósága – minden belső egyensúlytalanság és nehézség ellenére – fennmaradt.

Magyarország 1982. május 26-án lett a Nemzetközi Valutaalap 146. tagja. Magyarország kvótáját (alaptőke-hozzájárulását) 375 millió SDR-ben (akkori árfolyamon: 407 millió dollár) állapították meg, amelynek 21,7 százalékát kellett konvertibilis devizában befizetni – e mellett mintegy 11 milliárd forintot nemzeti valutában kellett elhelyezni az IMF-nek a Magyar Nemzeti Bankban vezetett számláján. Két hét múlva már Budapesten volt az IMF-nek a hitelfolyósítást előkészítő delegációja, s június 24-én a Világbank is felvette tagjai sorába Magyarországot.

HITELEK AZ ÚJONNAN JÖTTNEK (1982–1984)

Az IMF vezérigazgatója, *Jacques de Larosière* teljesítette az 1981 őszén tett ígéretét: felvételünket követően azonnal előterjesztett két, Magyarországnak nyújtandó hitelt, melyeket – ha nem is hat, de – hét hónap múltán el is nyertünk. Az 1982. december 8-án odaítélt készenléti hitel összege 475 millió SDR volt: ez az összeg az akkori szabályok szerinti maximumot, a kvóta 125 százalékát jelentette. Az IMF-hitelből visszafizethető volt az 1981 októberében felvett BIS-hitel.

¹² Nagy tekintélyű svájci bankár, a Svájci Központi Bank elnöksége után tíz éven át volt a BIS első embere.

¹³ *Jacques de Larosière*, francia bankár – „a nemzetközi pénzügyi rendszer hercege”, mondják róla hercegi származására és páratlan eleganciájára egyaránt utalva –, aki tíz éven át volt az IMF vezérigazgatója, s előtte és utána is a *Banque de France* elnöke. Történelmi nemzetközi tekintélyét jelzi, hogy a 2007-ben kitört globális pénzügyi válság nyomán az Európai Unió őt kérte föl egy, az európai bankrendszer összehangolt szabályozásának kidolgozására alakult bizottság vezetésére. Lásd: *de Larosière*, 2009.

Egy hétre rá, 1982. december 15-én a Valutaalap Ügyvezetősége¹⁴ egy 72 millió SDR összegű ún. kiegyenlítő hitelkeretet nyitott meg Magyarország számára.¹⁵ Az azonnali teljes lehívhatóságban rejtett ennek az egyébként nem túl nagy összegű hitelnek a jelentősége Magyarország számára. A kiegyenlítő hitelt „a kieső mezőgazdasági export bevételek ellensúlyozására vehettük igénybe.” (Báger, 2011: 105.) Miután mindkét hitelt teljes terjedelmében lehívhattuk, 1984. január 13-án újabb, ezúttal 425 millió SDR összegű készenléti hitelről döntött az Ügyvezetőség – s ennek teljes összegét is sikerült lehívni.

AZ ÁTALAKULÁST TÁMOGATÓ HITELEK (1988–1993)

1988. május 6-án az IMF Ügyvezetősége egy 5 egyenlő részletben 12 hónap alatt folyósítandó 265,35 millió SDR összegű készenléti hitel odaítéléséről döntött. A hitel nem volt jelentős összegűnek mondható, *elsődleges célja* azonban a Magyarországon 1988-ban kibontakozott reform-folyamatok támogatása volt. 1988. január 1-jén ugyanis a makrogazdasági rendszer egészét érintő kulcsfontosságú törvények léptek hatályba: a társasági törvény és az átalakulási törvény, a külföldi befektetésekről szóló törvény. (Az utóbbihoz kapcsolódva a Magyar Nemzeti Bank – amely akkor még devizahatóságként is működött – módosította a devizakódexet, aminek eredményeként megvalósult a forint folyó fizetési mérleg szerinti külső konvertibilitása.) A hitel feltételessége elsősorban a költségvetési hiány csökkentésére fókuszált – a hitel ötödik részletét a teljesítménykritériumok, elsősorban is a vállalt költségvetési kiigazítások nem teljesítése miatt nem hívhattuk le. (Báger, 2011: 105–106.)

Az Antall-kormány hivatalba lépése keveset változtatott a Valutaalaphoz való magyar viszonyon – részben azért, mert a korábbi rendszer és a korábbi kormányok által kialakított út volt az egyetlen járható út, részben a kapcsolattartást kézben tartó hivatali struktúrák szükségszerű strukturális és személyi folytonossága miatt, de nagyrészt azért sem változott ez a viszony, mert változatlan maradt a Valutaalapról való gondolkodás, csakúgy, mint a magyar gazdaság nemzetközi mozgásteréről korábban kialakult szakmai vélekedés. Az IMF ugyanakkor támogatni kívánta a rendszerváltást, azon belül elsősorban is a gazdasági átalakulást, ezért 1990. május 14-én újabb kis összegű, 159 millió SDR értékű készenléti hitel Magyarországnak való folyósításáról döntött – az utolsó ötödöt ugyan már nem hívhattuk le, miután 1991. február 20-án újabb, ezúttal már nagy összegű (1,114 milliárd SDR nagyságú) és 36 hónapos futamidejű hitelmegállapodás jött létre a kibővített hitelkeretből.

Mielőtt ennek a hitelnek az elemzésébe kezdenénk, meg kell említeni, hogy 1991. január 16-án Magyarország újabb kompenzációs hitelhez jutott 265 millió SDR nagyságban. A kompenzációs hitel a magyar gazdaság külgazdasági reorientációját (magyarán: a KGST-piacok elvesztését) volt hivatva támogatni – a hitel egy összegben lehívható volt, azonban „1992 márciusában túlkompenzálás miatt visszafizetés történt 90,1 millió SDR összegben.” (Báger, 2011: 106.) Húsz év távlatából, a megfelelő források hiányában nehéz feltárni, miben nyilvánult meg a „túlkompenzálás”, tekintettel azonban arra, hogy a KGST összeomlása következtében Magyarország elvesztette korábbi exportpiacainak legalább a felét, a statisztikailag kimutatott „túlkompenzálás” alighanem az illetékes hatóságok ügyetlenségét fejezte ki.

¹⁴ A 24 tagú Ügyvezetőség (Executive Board) – a hagyományoknak megfelelően – minden hétfő délután ülészik, s döntéseit szavazás nélkül, „konszenzuális közfelkiáltással” hozza. Ezért a Valutaalap-hitelek odaítélése – elvben – valamennyi tagország egyetértésén alapul.

¹⁵ A Kiegyenlítő Hitelkeret (Compensatory Financing Facility) az IMF-nek egy olyan, 1963-ban létesített hitelkerete, melynek célja az (volt), hogy segítse a tagországokat az ideiglenes külső sokkok kezelésében. Ha az Ügyvezetőség elfogadta a kérelmező tagország jogosultságát a hitelkerethez való hozzáférésre és meghatározta a folyósítandó hitel nagyságát, már nem volt szükség további feltételek meglétének ellenőrzésére. Ez volt ennek a hitelkonstrukciónak a legnagyobb előnye: a gyors és rugalmas odaítélés és folyósítás. (IMF, 1999.)

Visszatérve az 1991. februári hitelhez: az az átalakuló magyar gazdaság iránti bizalom jele volt, s a piagazdasági átmenet támogatásának igen nyomatékos megnyilvánulása, mert meglehetősen jelentős (az akkori szabályok szerint maximálisan adható) összegű volt. Fontos tény volt az is, hogy ezúttal nem készenléti hitelhez jutottunk, hanem az IMF a kibővített hitelkeretből folyósított három éves hitelt. Ez a konstrukció feltételeességében és szakaszolásában azonos a készenléti hitellel, de kétszer olyan összegben és egy helyett hároméves futamidővel (azaz: 13 egyenlő részletben) folyósítható. Ez a hitelkonstrukció éppen azért jött létre az 1970-as évek közepén, mert a Valutaalap belátta, hogy a hiteleire szoruló országok túlnyomó többségében egyéves programokkal nem lehet áttörést elérni.¹⁶ Az 1991 tavaszán kötött hároméves kibővített készenléti hitel sorsa igen viharos volt:¹⁷ az IMF 1992. március 23-án még az 1991-re odaítélt hitelkeret utolsó „szeletének” folyósításáról döntött (pozitívan) – noha az 1992-es lehívásokról február végén dönteni kellett volna, ami nem történt meg. Az 1992. szeptember–októberi tárgyalások során elfogadott sarokszámok alapján jött létre a megállapodás a kibővített készenléti hitel további részeinek folyósításáról. Az első részletet – 56,7 millió SDR-t, amely akkoriban mintegy 80 millió dollárt tett ki – Magyarország az ügyvezetőségi döntést követően lehívta, ugyanakkor Szabó Iván pénzügyminiszter bejelentette, hogy „a magyar fél, ha az első részletet követően a többire nem lesz szüksége, nem is veszi fel azt.” (Szántó, 1993: 107.) Az 1992. évi IMF-hitel fő feltétele – mint a valamennyi korábbi IMF-hitelenek is – az állami jövedelem-újraelosztás érdemi csökkentése, s az államháztartás GDP-arányos csökkentése volt.¹⁸ 1993 második felében nem volt szükség az esedékes hitelhányad lehívására, 1994-ben azonban már nem is volt mód arra – az államháztartási hiány növekedése okán.

Az IMF és Magyarország 1982 és 1993 közötti kapcsolatrendszerére, elsősorban a hitelekkel kapcsolatos információkra és találgatásokra nagyon jellemző az a *bon mot*, amit Szántó Anikó írt az 1993-as hitelmegállapodás körüli parlamenti és sajtóvisszhangokról: „A Nemzetközi Valutaalap (IMF) kölcsönszerződesei leginkább a bridzsjátékhoz hasonlíthatók: legfeljebb az egymással játszó partnerek tudják pontosan, hogy miről is beszélnek.” (Szántó, 1993: 107.)

EGY SAJÁTOS „ELŐVIGYÁZATOSSÁGI” KÉSZENLÉTI HITEL (1996)

1996. január 1-jei hatállyal Magyarország elfogadta a Valutaalap Alapokmányának VIII. fejezetében a nemzeti valuták konvertibilitásáról szóló előírásokat. Az IMF erről kiadott sajtóközleménye kiemelte, hogy „Az IMF Alapokmányának VIII. paragrafusában foglaltakat elfogadó tagállamok vállalják annak kötelezettségét, hogy tartózkodnak a folyó nemzetközi tranzakciókra vonatkozó fizetések és transzferek korlátozásától, illetve az IMF által nem engedélyezett diszkriminációs devizális megállapodásoktól és többes valutáris gyakorlattól.” (IMF, 1996/a.) A sajtóközlemény utolsó bekezdése tartalmazza a magyar kötelezettségvállalás konkrétumait: „A VIII. paragrafus kötelezettségeinek vállalásával Magyarország biztosítja a nemzetközi közösséget arról, hogy folytatni fogja azt a megbízható gazdaságpolitikát, amely szükségtelemé teszi a folyó tranzakciókra vonatkozó restriktiókat, következőképpen hozzájárul egy megszorításoktól mentes sokoldalú fizetési rendszer fenntartásához. A VIII. paragrafus elfogadása az

¹⁶ *Extended Fund Facility = EFF.* „Az EFF-et 1974-ben hozták létre, hogy segítséget nyújtson azoknak az országoknak, amelyek súlyos és viszonylag hosszabb távú fizetési mérleg-egyensúlytalanságtól szenvednek a strukturális akadályok következtében – mivel az egyensúlytalanság következtében nem jutnak hozzá a magántőkéhez, illetve ahol létezik egy olyan határozott strukturális reformprogram, amely a gazdasági és az intézményes gyöngeségek felszámolására irányul. Az EFF hasznos lehet az olyan országok számára is, amelyeket lassú növekedés jellemez és eredendően gyöngék a fizetési mérleg-pozíciói.” (IMF, 2012/c.)

¹⁷ Ennek a hitelnek a hányatott sorsáról lásd: Petschnig, 1992.

¹⁸ 1993-ra az államháztartás hiányát a GDP 6,9 százalékára tervezte a költségvetés, s az IMF-hitel feltételei szerint ennek 1994-re – 1–3 százalékos reálnövekedés mellett – 5,3 százalékra kellett volna csökkennie.

1996. január 1-én hatályba lépett új devizatörvény után lép hatályba, s ennek a törvénynek – és a kapcsolódó szabályozásoknak az elfogadásával Magyarország devizális rendszere immár mentes a folyó nemzetközi tranzakciókhoz kapcsolódó fizetések és transzferek korlátozásaitól.” (IMF, 1996/a – kiemelés tőlem: Cs. Gy.)

Mint ismeretes, az 1995 márciusában indult „Bokros-csomag” alapvető célja a transzformációs válság – addig halogatott – kezelése volt. A program középpontjában – az egyszeri leértékelés nyomán bevezetett – csúszó leértékelési rendszer állt, amely egyszerre volt képes a forint elleni spekulációs támadások értelmetlenné tételére, az államadósság kiszámítható terheket jelentő finanszírozására és az infláció folyamatos (évente mintegy 6 százalékos) csökkentésére. 1996 elejére már jól láthatóak voltak a program makrogazdasági eredményei – ami nem akadályozta meg Bokros Lajos pénzügyminiszter „bukását”, távozását a bársonyszékből.¹⁹

A Horn-kormány már 1994 őszén megkezdte a tárgyalásokat az IMF-fel egy készenléti hitel esetleges felvételéről.²⁰ 1995. június 5-én *Michel Camdessus*, az IMF akkori vezérigazgatója Budapesten találkozott *Horn Gyula* miniszterelnökkel. *Camdessus* üdvözölte „márciusi csomag” (azaz: a Bokros-csomag) célkitűzéseit és a látogatásáról az IMF által kiadott közleményben hangsúlyozta, hogy az IMF apparátusa szorosan együttműködik Magyarországgal a program további megvalósításában. *Camdessus* vezérigazgató „kijelentette, kész javaslatot terjeszteni az IMF Ügyvezetősége elé annak érdekében, hogy pénzügyi támogatást ítéljen oda a kormánynak a fentiekben kifejtett program megvalósításához.” (Csáki, 2013.) 1996. március 15-én (sic!) az IMF Ügyvezetősége egy 264,18 millió SDR (387 millió USA-dollár) nagyságú készenléti hitel Magyarországnak való odaítéléséről döntött. (IMF, 1996/b.)^{21,22} Magyarország az OECD-tagság elnyerésével – az akkori közfelfogás szerint – voltaképpen lezárta a piacgazdasági átalakulás első (minden bizonnyal legnehezebb) részét.

AZ IMF HITELEZÉSI FILOZÓFIÁJA ÉS AZ ÁTALAKULÁS

Az 1996-ban odaítélt készenléti hitel – az odaítélés elhúzódása és a Bokros-csomag időközbeni bevezetése révén – lehetőséget adott az IMF-hitel feltételeességének szokatlanul kiterjedt szakmai vitájára. A *Külgazdaság* című folyóirat 1996-os körkérdéseinek egyike éppen erre vonatkozott: „*Milyen mozgástere van a kormánynak, hogy megtalálja azt az utat, amely a hazai konfliktusok, illetve a nemzetközi pénzügyi szervezetek által támasztott, egymásnak ellentétes körülmények között vezet.*” (Külgazdaság, 1996.)

¹⁹ A Bokros-csomag fontos része volt – a WTO szabályainak megfelelően – a 18 hónapra bevezetett ideiglenes vámpótlék, valamint számos, a költségvetési kiadásokat csökkentő egyedi intézkedés. Méltánytalanul nem szokták a Bokros-csomag részének tekinteni a privatizáció fölgyorsítását, a közüzemi szolgáltatók 1995 végi „tömeges” privatizációját – noha a mintegy 4 milliárd dolláros privatizációs bevételnek alapvető szerepe volt a külső adósság csökkentésében. Magyarország ebben az időben a térség legerősebb tőkevonzó teljesítményét nyújtotta, s a tömegesen beáramló FDI problémamentessé tette a folyó fizetési mérleg hiányának finanszírozását. Ezek a körülmények jelentős mértékben hozzájárultak a Bokros-csomag rendkívül gyors sikeréhez: Magyarország 1995–1996-ban egyértelműen exportvezérelte dinamikus növekedési pályára állt – melynek gyümölcseit 2000–2001-ig élvezhettük.

²⁰ Erről a hitelről lásd: Csáki, 2013.

²¹ Magyarország kvótája ekkor már 754,8 millió SDR (1 105 millió dollár) volt, vagyis ennek a készenléti hitelnek az összege (az akkori) kvótánk mindössze 35 százalékával volt egyenlő.

²² Az 1996. évi készenléti hitel-megállapodásunk érdekessége, hogy hivatalosan akkor még nem létezett elővigyázatossági készenléti hitel-megállapodás a Valutaalap hitelkonstrukciói között – ez a konstrukció a készenléti hitel 2009. évi, azaz a válság kitörése után elfogadott korszerűsítése nyomán vált a készenléti hitel-megállapodás egyik lehetséges módjává. (IMF, 2012/d.)

Többen – igen finoman – arra céloztak, hogy az IMF az átalakulás körülményei között nehezen értelmezhető feltételeket támaszt. Antal László így fogalmazott: „Ami a nemzetközi pénzügyi intézményeket illeti, a legutóbbi IMF levél némi kompromisszumkészségről tesz tanúságot, amennyiben már nem ragaszkodik a GDP 3 százalékanak megfelelő hiányszint azonnali eléréséhez. Ugyanakkor továbbra is tény, hogy keményebb stabilizációs intézkedéseket sürgetnek, mint ami itthon ma elfogadhatónak tűnik.” (Külgazdaság, 1996/1: 7.) A szerző szerint „a kormány mozgásterét tovább szűkíti a nemzetközi pénzügyi intézményekkel, mindenekelőtt a *Nemzetközi Valutaalappal kötendő (hitel) megállapodás alapvető gazdaságpolitikai prioritássá válása*. Az egymást követő kormányok ellenállhatatlan vágyat éreznek az érvényes Valutaalap-megállapodás elérésére – 1982-től csaknem folyamatosan. A mostani kormány is a Valutaalaptól várja gazdaságpolitikájának hitelesítését – ahelyett, hogy a beáramló működőtőke és a devizataralékok nagyságában, a termelékenység növelésében és az exportbővülésben bízna. A Valutaalap hagyományos monetáris ortodoxiájának és ugyancsak hagyományos ('Do as I say, not as I do') álszentségének megfelelően olyan makrogazdasági – pontosabban: makropénzügyi! – követelmények egy-két év alatti elérését tűzi a magyar gazdaság elé, amilyen makropénzügyi teljesítményre az Európai Unió legtöbb tagállama sem képes manapság.” (Külgazdaság, 1996/ 1:17 – kiemelések az eredetiben.) Szamuely László méltánytalannak tartotta az IMF Magyarországgal szembeni 1994–1995-ös magatartását: „A kormány szándékai és legutóbbi intézkedései, valamint a nemzetközi pénzügyi szervezetek elvárásai között tudomásom szerint teljes az összhang. Más kérdés, hogy a Nemzetközi Valutaalap a nyájas szavak mellett ezt más módon is elismeri-e. Nekem kétségeim vannak. Hozzá kell szoknunk ugyanis ahhoz, hogy az IMF nem gazdasági racionalitásból, hanem ideológiai és politikai megfontolásokból indul ki döntései meghozatalakor. Hiszen mi mással lehetne magyarázni az Oroszországgal kötött 1995. márciusi 6,3 milliárd dolláros óriási készenléti hitelmegállapodást egyfelől, másfelől azt a tényt, hogy Magyarország, az egyetlen egykori szocialista ország, amely nem jelentett fizetéseképtelenséget és precízen teljesíti fizetési kötelezettségeit, évek óta nem találta méltónak erre a kegyre?” (Külgazdaság, 1996/2: 23.)

A vita alapvetően nem gazdaságfilozófiai jellegű volt – mutatott rá *Véress József*: „Tisztázatlan a nemzetközi pénzügyi szervezetek és a magyar kormány közötti kapcsolatok szempontunkból értelmezett mozgásteré. Nem a szívesen és gyakran felhozott szuverenitás oldaláról szeretném megközelíteni a kérdést. Tény, hogy a már említett, *Békesi László* által megkomponált, az egészséges gazdasági növekedésre vonatkozó feltételek, a *Bokros Lajos* által menedzselte makrogazdasági stabilizációs program »sarokszámái« és koefficiens-küszöbértékei, az IMF egy-másfél évtizede minden ország felé érvényes tíz pontos keretfeltétel-rendszere (azaz: a *washingtoni konszenzus 10 pontja* – kiegészítés: Cs. Gy.) és *Massima Russonak*, az IMF igazgatójának októberben elhíresült levelében foglalt öt, hazánkra vonatkozó hitelnyújtási feltételei összecsengenek.” (Uo.: 36 – kiemelések az eredetiben.)

Többen úgy vélték, az IMF-hitel feltételeltsége – alapvetően – a makrogazdasági racionalitás által támasztott igényeket testesítik meg. *Oblath Gábor* megfogalmazásában „a kormány mozgásteré szűk, de szerintem nem elsősorban a nemzetközi szervezetek követelményei miatt (amelyeket lényegében elfogad), hanem azért, mert az előre bejelentett csúszó árfolyamrendszer fenntarthatósága rendkívül szigorú konzisztencia-feltételek teljesülését igényli; a külföldi adósság növekedését meg kellene állítani, noha rendkívül gyorsan növekszik a külföldi magánadósság; a külföldi hitelezők bizalmát meg kell őrizni, miközben a hazai társadalomnak és a gazdasági szereplőknek a bizalmát vissza kell szerezni – a sort még lehetne folytatni.” (Uo.: 11.) Hasonló gondolatot fejtett ki *Csaba László* – némileg eltérő fogalmazásban: „Meg kellene érteni: nem az IMF-nek, hanem a hitelfelvevő országok lakosságának az érdeke az, hogy működési veszteségek fedezésére, hagyományos szerzett jogok alapján »járó«, de jövedelemtermeléssel nem fedezett jogcímekekre, s a kamatszint reálhozamkövetelményeitől elmaradó befektetésekre akkor sem érdemes hitelt fölvenni, ha a külföldiek adnak (vagy a jegybankot közvetett eszközökkel rá is lehet erre bírni).” (Uo.: 14.)

Király Júlia az IMF-et bírálókat bírálja: „A »nemzetközi pénzügyi szervezetek« nem velünk szemben támasztanak elviselhetetlen követelményeket, hanem meggyőződésesen azt a gazdaságfilozófiát képviselik, amit a hazai gazdaságpolitikai elit jelentős része is, melynek *sikerét és kudarcát* egyaránt

szofisztikált elemzések sokasága bizonyítja. Nem igaz a jelen gazdaságpolitikát bírálók azon állítása, hogy »a világ számos országában egyértelműen bebizonyosodott, hogy az IMF receptje csak hanyatlást okoz«, miképpen az IMF stabilizációs sikersztorijai mögött is mindig megtalálhatók a járulékos torzulások.” (Uo.: 29 – kiemelések az eredetiben.) Hasonlóan kritikusan fogalmazott *Petschnig Mária Zita*: „A külső hitelezők érdekképviselő reprezentánsának a Nemzetközi Valutaalapot tekinthetjük. [...] Amikor a hazai stabilizációs program első eredményei megmutatkoztak, a lakosság tiltakozása pedig – megerősítve az alkotmánybíróság döntéseivel – egyre nehezebben viselhetővé vált, a miniszterelnök (*tudniillik Horn Gyula* – Cs. Gy.) ismét fordított. Az 1996-os költségvetés sarokszámainak az IMF által követelt szigorát enyhítendő egy, a Reuternek adott nyilatkozatában élesen bírálta a nemzetközi pénzügyi intézmények követelményeit, ami nem könnyítette meg a készletbeli hitel aláírásáról folyó tárgyalásokat, de már nem segített a belső bizalmi tőke megerősítésében sem. Ez tovább koptatódott a nyár végén a koalíciós kormányválság újraszításával, aminek okán az IMF ősszel a javuló egyensúlymutatók ellenére sem volt hajlandó a hitelmegállapodás aláírására.” (Uo.: 17, 18–19.) *Bácskai Tamás* csatlakozott *Petschnig Mária Zita* azon kiindulásához, hogy az IMF a külső hitelezők érdekeinek kollektív képviselője: „Tévedés azt hinni, hogy az ellentmondás a hazai konfliktusok és a nemzetközi pénzügyi intézmények követelményei között van. Az utóbbiak a hitelezők közösségének akarát fejezik ki, s azok – sem szállítóként, sem befektetőként, sem hitelezőként nem finanszíroznak országokat, amelyeknek nagy külföldi adósságállományokon túl a GDP bizonyos, szerény százalékát meghaladó fizetésimérleg-hiányban szenvednek, amelynek keletkezésében elsősorban a fogyasztás, mégpedig a költségvetési fogyasztás, s nem a beruházás játszik döntő szerepet.” (Külgazdaság, 1996/1: 9.) Az IMF hitelezési filozófiája a kilencvenes évek első felében egyértelműen az ún. „washingtoni konszenzus” keretei között megfogalmazott általános gazdaságpolitikai intézkedéscsomagot támogatta. A „washingtoni konszenzus” 1989-ben született, amikor az *Institute of International Economics*²³ egy konferenciát szervezett a Latin-Amerikában – az „elveszett évtized” után – követendő általános gazdaságpolitikai elvek meghatározásáról. A John Williamson²⁴ által előadott, eredetileg a latin-amerikai országok számára megfogalmazott tíz gazdaságpolitikai reformajánlás²⁵ a kilencvenes években a fejlődő és átalakuló gazdaságokkal szembeni általános elvárássá vált a nemzetközi pénzügyi szervezetekben és a pénz- és tőkepiacokon egyaránt. A washingtoni konszenzus relevanciáját a közép- és kelet-európai rendszerváltásban, pontosabban a gazdasági *átalakításban* a „washingtoni ikrek” meghatározó szerepe adta: az átalakulás kezdeti szakaszában ugyanis erőteljesebben lépett föl és hatott a Valutaalap és a Világbank – az európai intézmények meghatározó szerepe csak a következő korszakban, a napirendre került uniós csatlakozásnak köszönhetően alakult ki. (Andor, 2008: 93.)

²³ Mai hivatalos neve, alapító elnökét megörökítve: *Peter G. Peterson Institute for International Economics*.

²⁴ John Williamson (1937-) nagytekintélyű amerikai közgazdász, a *Peter G. Peterson Institute for International Economics* főmunkatársa 1981 óta, számos észak- és dél-amerikai egyetem vendégprofesszora. A hetvenes években a Nemzetközi Valutaalap tanácsadója, a kilencvenes években pedig a Világbank Dél-Ázsiáért felelős vezető közgazdásza. Elsősorban a tőkeáramlás, a valutaárfolyam-rendszerek, a gazdasági fejlődés és a Nemzetközi Valutaalap tevékenységéről publikált több könyvet és számos tanulmányt. Nevéhez fűződik a „washingtoni konszenzus” megfogalmazása.

²⁵ 1. „Finanszírozhatóan alacsony” költségvetési deficit. 2. A közkiadások megfelelő rangsorolása. 3. Széles adózási bázison megvalósított alacsony adókulcsok. 4. Alacsony kamatlábak. 5. „Versenyképes valutaárfolyamok”. 6. Liberalizált kereskedelempolitika. 7. A közvetlen külföldi beruházások ösztönzése. 8. Széleskörű privatizáció. 9. Kiterjedt dereguláció. 10. A tulajdon biztonságának megerősítése és biztosítása.

A nemzetközi kapcsolatok modern elmélete szerint a dependencia-iskola értelmezése szerint a függés, az egyoldalú és aszimmetrikus függés nem választás kérdése, hanem az adott világgazdasági viszonyok terméke. (Szentés, 1999: 685–691.) Az „újonnan iparosodott országok” gazdasági sikerei, egyes „feltörekvő gazdaságok” egyre erőteljesebb világgazdasági pozíciói jelentősen meggyöngítették a dependencia-elméletek hatását, relevanciáját. *A nemzetközi kapcsolatok elméletében ennek hatására a dependenciát ismét állami választásként fogják föl, amely – Lake megfogalmazásában – az úgynevezett washingtoni konszenzusban rejtezik el*, „amennyiben egy fejlődő ország megfelelő intézményeket tud működtetni, akkor képes növekedni a nyitott világgazdaságban. Így, az újonnan iparosodott országok sikerei révén a szuverenitás klasszikus felfogásának ez az alternatívája is meggyöngült.” (Lake, 2003: 307.)

A washingtoni konszenzus ma már nyilvánvalóan túlhaladott – mind a Világbank, mind pedig a Nemzetközi Valutaalap módosított korábbi álláspontján –, s a kilencvenes évek tapasztalatai s éppen a fejlődő országok sikeres felzárkózási példái alapján ma már nem a nyolcvanas-kilencvenes évek neoliberais főirányát tekintik „egyedül üdvözítő” lehetőségnek a centrumhoz való felzárkózás és közelítés terén. Maga a *washingtoni konszenzus* megfogalmazója, *John Williamson* is csüggedten volt kénytelen megállapítani, hogy a *washingtoni konszenzus* „rossz márkanévvé vált” („damaged brand name”), és amikor „egy kategóriának ennyi eltérő jelentése alakul ki, itt az ideje, hogy kiejtsük a szótárból.” (Williamson, 2003: 12.) A *washingtoni konszenzust* már a Világbank is elveti, mondván: nincsenek mindenütt érvényes univerzális gazdasági törvényszerűségek, a formalista megközelítés nem lehet hatékony, az absztrakt egyensúlyi elméletek és az univerzális megoldások voltaképpen sehol sem működnek. (World Bank, 2005: XIII.) A Világbank kénytelen szembe nézni azzal, hogy „Kína, India és néhány más ázsiai ország annak ellenére valósított meg gyors gazdasági növekedést, hogy nem került sor privatizációra, illetve laza fiskális és monetáris politikát folytattak. Vagyis, sikereiket éppen azzal érték el, hogy a washingtoni konszenzusban megfogalmazottak ellenkezőjét valósították meg!” (Rodrik, 2006:975.)

A washingtoni konszenzus az átalakuló gazdaságokban kezdetektől kritika tárgyát képezte – különösen érdekes ebből a szempontból *Lányi Kamilla* kétrészes tanulmánya (Lányi, 1997), illetve *Szokolczai György* átfogó, immár történeti szempontokat is érvényesítő elemzése (Szokolczai, 2005). Az átalakuló gazdaságoknak nyújtott, alapvetően a washingtoni konszenzus által meghatározott hitelezési filozófiát tükröző, a közép- és kelet-európai országoknak folyósított IMF-hitelek szakmai értékelése sem volt mentes a kritikáktól. Köves András – az átalakulás igen korai szakaszában, 1992-ben – így fogalmazott: „Az IMF-fel kötött megállapodások igazán jelentősek az öt ország²⁶ gazdaságpolitikája számára. Ha hiányoznak az IMF pénzforrásai, vagy még inkább, ha hiányzik az ezen pénzforrások révén demonstrált IMF-támogatás a kormányok politikájához, más hitelezők sem hajlandók az adott országgal szemben kötelezettségeket vállalni. [...] Az IMF azonban elsősorban a fizetési mérlegek finanszírozásával törődik. Az új hiteleket azért nyújtják, hogy a hitelfelvevő országok képesek legyenek adóssághitelezettségeik teljesítésére. [...] Ami azonban lényeges: az a tény önmagában, hogy valamely kormány képes eleget tenni az IMF-fel kötött megállapodás előírásainak, nem eredményezi az adott országban az életszínvonal stabilizálását vagy a hanyatlás megállítását. Más összefüggés érvényesül: valamely ország akkor tud eleget tenni az IMF feltételeinek, ha a hazai gazdaságpolitikai szigor sikeresnek bizonyul.” (Köves, 1992: 29 – kiemelés tőlem: Cs. Gy.) Köves András értékelése szerint az IMF-feltételeesség „nyilvánvaló szentségét” két tényező magyarázta: egyrészt a globális tőkehiány következtében nem lehetett „ingyen ebédre”, valamiféle „második Marshall-tervre” számítani. Másrészt általánosan elfogadott vélekedés volt, hogy az átalakuló gazdaságok nem képesek a külső források hatékony felhasználására, „a kemény költségvetési korlát érvényre juttatása nélkül pedig a reorientációs”²⁷ és szerkezetváltást kikényszerítő nyomás is enyhülne. Mindez egyúttal elkerülhetetlenül a mai válság folytatódásához és elmélyüléséhez vezetne. (Uo.: 31.)

²⁶ Az EU ún. PHARE-programjára (1992-ben) jogosult öt ország: Lengyelország és Magyarország mellett Csehország, Szlovénia és Bulgária.

²⁷ Vagyis az átalakuló gazdaságok külkereskedelmének viszonylati szerkezetében szükséges a Nyugat dominanciáját biztosító változás megvalósítása.

Jan Wienecki, az EBRD első lengyel igazgatója több ízben fogalmazott meg határozott kritikát a washingtoni konszenzussal szemben (amelyet ő, kissé eufemisztikusan, a „szabvány reformsomag” kifejezéssel illet). (Wienecki, 1992 és Wienecki, 1993 – magyarul: Wienecki, 1994.) Fő kifogása az volt, hogy ezek a reformsomagok szükségszerűen vezettek a kibocsátás (olyan) nagy visszaeséséhez, amivel ezek a „szabványcsomagok” egyáltalán nem számoltak. Így némileg értetlenül álltak a rendkívül negatív társadalmi reakciók előtt, s túlértékelték a szabadpiac lehetőségeit az átalakulás korai szakaszában. (Wienecki, 1993.) Wienecki részletesen bemutatja, mennyire rosszul becsülték a heterodox gazdaságpolitikai ajánlások a kibocsátás és az árak alakulását az átmenet korai szakaszában, mennyire alábecsülték a bruttó állótőke-képződés bekövetkezett visszaesését és a készletállomány felduzzadását, s mindez hogyan vezetett a monetáris politika tévedéseire. A külgazdasági nyitás (csakúgy, mint a reorientáció) szükségszerű, s hosszú távon feltétlenül pozitív változás volt, nagyon nehéznek bizonyult ugyanakkor az „optimális” árfolyamrendszer és árfolyam-politika megválasztása – ha egyáltalán volt reális esély az ilyenre. (Wienecki, 1994.)

A Nemzetközi Valutaalap és Magyarország kapcsolatainak története számos érdekes elemet tartalmaz²⁸ – a belépés körülményeitől az első hitelek át az 1996-ban és 2008-ban Magyarországnak az aktuális szabályok „rugalmas” értelmezésével nyújtott hitelekig. Az is nyilvánvaló, hogy az IMF sem mindig értette meg a hitelért folyamodó átalakuló gazdaságok reális problémáit – a washingtoni konszenzus „erőltetése” sok vitát szült, amelyekben az IMF álláspontja nem volt feltétlenül adekvát a piacgazdaság megteremtésének igényeivel és konkrét lehetőségeivel. A tapasztalatok ugyanakkor azt mutatják, hogy 1982-től 2008-ig Magyarország mindig számíthatott az IMF hatékony támogatására. Nincs okunk kételkedni abban, hogy ez – szükség esetén – a jövőben is így lehet. Természetesen, a Valutaalap egy „végső mentvár” hitelező – sohasem szerencsés, ha egy ország a piaci finanszírozás helyett az IMF-hez kénytelen fordulni. Ennek elkerülése olyan gazdaságpolitikával lehetséges, amely tartósan és folyamatosan lehetővé teszi az ország „elfogadható feltételek melletti” külső finanszírozását.

Felhasznált irodalom

Andor László (2008): *Összehasonlító gazdaságtan – globális szemléletben*. Budapest, L'Harmattan – Zsigmond Király Főiskola.

Báger Gusztáv (2011): *Magyarország integrációja a nemzetközi pénzügyi intézményekbe*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Benda László (1999): *Fekete bárány? Fekete János vall életéről, világnézetéről, világlátásáról*. Budapest, Print City Kiadó és Nyomda Kft.

Brüll Mária (1993): *Nemzetközi pénzügyi intézmények és magyarországi kapcsolataik*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Csáki György (1988): *Mit kell tudni a Nemzetközi Valuta Alapról és a Világbankról?* Budapest, Kosuth Könyvkiadó.

²⁸ A Világbank és Magyarország kapcsolatában még nagyobb érdekesség található – a világbanki társfinanszírozás koncepcióját a Magyar Nemzeti Bankban (!) dolgozták ki, s Magyarország volt az első hasznélvezője ennek a finanszírozási konstrukciónak (az 1983-84-ben kapott négy, összesen 440 millió dollár értékű világbanki hitelhez 760 millió dollár társfinanszírozás járult – ebben a két évben a társfinanszírozási konstrukcióban folyósított világbanki források 70(!) százaléka jutott Magyarországnak. Lásd Csáki, 1988 p. 198.

- Fekete János (1992): „Két év óta csak szidnak!” Össztűz a Tallózóban: Havas Henrik és Juszt László interjúja. Tallózó, szeptember 10.
- Honvári János – Torda Csaba (2009): *Magyarország csatlakozása az IMF-hez és a Világbankhoz I–II–III*. ArchivNet XX. századi történeti források, 9. évf., 1., 2. és 3. sz. Forrás: <http://archivnet.hu/gazdasag>. Letöltés ideje: 2012. 08. 03.
- IMF (1995): *IMF, Hungary Continue Dialogue; Camdessus Welcomes Measure*. News Brief, 14. sz., június. Forrás: [http://www.imf.org/external/np/News Brief/IMF Hungary Continues Dialogue Camdessus Welcomes Measures.htm](http://www.imf.org/external/np/News%20Brief/IMF%20Hungary%20Continues%20Dialogue%20Camdessus%20Welcomes%20Measures.htm). Letöltés ideje: 2012. 08. 06.
- IMF (1996/a): *Hungary Accepts Article VIII Obligations*. Press Release, 1. sz., január 2. Forrás: [http://www.imf.org/external/np/Press Release Hungary Accept Article VBIII Obligations.mht](http://www.imf.org/external/np/Press%20Release/Hungary%20Accept%20Article%20VBIII%20Obligations.mht). Letöltve: 2012. 08. 03.
- IMF (1996/b): *IMF Approves Stand-By Credit for Hungary*. Press Release, 10. sz., március 15. Forrás: [http://www.imf.org/external/np/IMF Approves Stand-by Credit for Hungary/mht](http://www.imf.org/external/np/IMF%20Approves%20Stand-by%20Credit%20for%20Hungary/mht). Letöltve: 2012. 08. 03.
- IMF (1999): *Review of the Compensatory and Contingency Financing Facility (CCFF) and Buffer Stock Financing Facility (BSFF)—Preliminary Considerations*. December 9. Forrás: <http://www.imf.org/external/np/ccffbsff/review/#i>. Letöltés ideje: 2012. 08. 03.
- IMF (2012/d): *IMF Stand-by Arrangement*. Factsheet, április 13. Forrás: <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/sba.htm>. Letöltés ideje: 2012. 08. 05.
- Köves András (1992): *A közép- és kelet-európai eladósodás és a nyugati politika*. Külgazdaság, XXXVI. évf., 1. sz.
- Külgazdaság (1996/1. és 1996/2.): *Körkérdés a gazdaságpolitika mozgásteréről 1996-ban*. XL. évf., 1. és 2. sz.
- Lake, David A. (2003): *The New Sovereignty in International Relations*. International Studies Review, 5. sz., 303–323.
- Lányi Kamilla (1997): *A globális konvergencia változatai: Washington és Maastricht I–II*. Külgazdaság, november és december.
- Réti Pál (1996): *Kötelező gyakorlat. Magyarország megállapodása az IMF-fel*. HVG, március 16.
- Rodrik, Dani (2006): *Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of reform*. Journal of Economic Literature, 44. évf., 4. sz.
- Szokolczai György (2005): *A washingtoni konszenzus és ami utána következik*. Külgazdaság, XLIX. évf., október.
- Szamuely László (1995): *Az átalakulási stratégiák gazdasági háttere. Megállapodásra kell törekedni az IMF-fel*. Gazdaság, 28. évf., 2. sz.
- Szántó Anikó (1993): *Csak a testén át. Megállapodás a Valutaalappal*. HVG, szeptember 25.

Szentes Tamás (1999): *Világgazdaságtan I. kötet. Elméleti és módszertani alapok*. Budapest, Aula.

Wienecki, Jan (1992): *The Transition of Post-Soviet-Type Economies: Expected and Unexpected Developments*. Banca Nazionale del lavoro Quarterly Review, 181. sz., június.

Wienecki, Jan (1993): *The Political Economy of „Big-Bang”: Free market vs. New Keynesien Perspective*. Banca nazionale del Lavoro Quarterly Review, 187. sz., december.

Wienecki, Jan (1994): *A szabvány reformcsomag alkalmazhatósága Kelet-Európában*. Külgazdaság, XXXVII. évf., 9. sz.

Williamson, John (2003): *From Reform Agenda to Damaged Brand name. A short history of the Washington Consensus and suggestions for what to do next*. Finance & Development, szeptember.

World Bank (2005): *Economic Growth in the 1990s. Learning from a Decade of reform*. Washington DC, IBRD.

